

Vikers kyrkogård

Vikers församling, Nora kommun, Örebro län, Västerås stift

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2016

Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen
Louise Anshelm
Rapport 2016:15

Engelbrektsgatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens.

www.creativecommons.se

Texterna i denna rapport är skrivna av Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen och Louise Anshelm eller om inget annat anges.

Bilderna i denna rapport är tagna av Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen eller Louise Anshelm om inget annat anges.

INLEDNING	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
METOD	5
BLANKETTER OCH RAPPORTER	5
FOTOGRAFIER.....	6
ARKIV	6
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	6
KRITERIER.....	6
GRAVVÅRDAR AV GJUTJÄRN ELLER MED JÄRNDETALJER	6
KONSTNÄRLIG UTFORMNING	7
TIDSTYPISK OCH REPRESENTATIV FÖR SIN TID.....	7
GRAVVÅRDAR MED PERSON- ELLER LOKALHISTORISKT INTRESSE.....	7
TITLAR/YRKESGRUPPER.....	7
ORT- OCH GÅRDSNAMN	7
SAMHÄLLSHISTORISKT VÄRDE	7
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	8
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	9
VIKER SOCKENS HISTORIA.....	11
VIKERS KYRKA	11
KYRKOGRÅRDENS HISTORIA.....	13
KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING	17
ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING	21
KVARTERSBESKRIVNING	22
VÄSTRA KVARTERET, VÄSTRA GRAVFÄLTET	22
ÖSTRA KVARTERET, ALLMÄNNA VARVET.....	25
KVARTER 1-8	28
KVARTER 1.....	29
KVARTER 2.....	30
KVARTER 3.....	31
KVARTER 4.....	32
KVARTER 5.....	33
KVARTER 6.....	34
KVARTER 7.....	35
KVARTER 8.....	35
MINNESLUNDEN	36
SAMMANFATTNING	37
GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE	38
GRAVVÅRDAR AV KALKSTEN	39
GRAVVÅRDAR AV JÄRN/GJUTJÄRN - INDUSTRIHISTORIA.....	39
VÅRD AV GJUTNA ELLER SMIDDA GRAVVÅRDAR	40
SLUTORD	41
KÄLLOR OCH LITTERATUR	42

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.042

Dokumentation: Örebro läns museum

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under våren och sommaren har representanter från Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts under hösten-vintern 2016.

METOD

På uppdrag av Nora Bergslags församling har Örebro läns museum genom Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen och Louise Anshelm utfört inventering av Vikers kyrkogård. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen samt Louise Anshelm.

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknade med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett samt fotograferats. I den efterföljande rapporten redovisas varje grav på en blankett med fotografi. Blanketten innehåller dessutom gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium.

Förutom ovanstående ges en översiktlig beskrivning över begravningsskicket i Sverige, en kort beskrivning av Vikers lokalhistoria och kyrkogårdens historiska bakgrund där en beskrivning av kvarteren ingår. Sist i rapporten samlas samtliga blanketter med gravvårdar som bedömts vara av kulturhistoriskt värde.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. Undertecknad har därför inte inventerat gravvårdar som är yngre än 1980-talet.

Originalmaterialet till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum. Inventeringen levereras till Kyrkogårdsförvaltningen dels i pappersform, dels på ett USB-minne. En Pdf kommer även att tillställas länsstyrelsen i Örebro län samt Västerås stift.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera och har både fungerat som arbetsmaterial under rapportarbetet och vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Bilderna tillsammans med rapporten, finns med på det USB-minne som levereras till församlingen.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv samt använt litteratur och andra inventeringar som underlag.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts vid kyrkogårdsinventeringen vid Vikers kyrkogård för att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdar:

- Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer
- Gravvårdar av kalksten
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning
- Gravvårdar med titel/titlar
- Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse
- Gravvårdar före år 1900
- Gravvårdar med samhällshistoriskt intresse

Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer

I urvalet har samtliga gravvårdar med järndetaljer t.ex. staket och kors av gjutjärn, tagits med som kulturhistoriskt värdefulla.

Gravvårdar av kalksten

Samtliga gravvårdar av kalksten har tagits med i inventeringen på grund av materialets historia och betydelse i länet. Kalksten har sedan medeltiden brutits i Bergslagen för att främst användas vid järnframställningen vid Bergslagens hyttor men även som mursten.

Under 1900-talets början fick kalkstenen ett stort uppsving när den rena naturstenen kom på modet.¹ På kyrkogården finns gravvårdar bevarade från 1800-talets senare del t o m tidigt 1900-tal. Även mindre bemedlade lät tillverka gravvårdar i kalksten dock inte lika konstnärligt utformade men med samma typ av grundbearbetning.

Gravvårdarna är i varierat skick, flertalet stenar är olyckligtvis så hårt åtgångna att de särdrag som utmärker stenarna, håller på att försvinna. Stil, ornamentik, symboler och stenhuggeritekniker är ett antal gemensamma drag som förenar ett flertal stenar från olika kyrkogårdar runt om i länet. Gravvårdarna i kalksten är en viktig del av det konstnärliga industrihistoriska kulturarvet i länet.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Inhämtade av information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar brukar ske muntligt vid vandringar på kyrkogårdarna. Vid Vikers kyrkogård har denna typ av kyrkogårdsvandring av olika anledningar inte kunnat genomföras. I rapporten lämnad information har hämtats från lokalhistoriska böcker samt internet.

Titlar/Yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblickar i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levt och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och ett antal titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att äldre bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

Ort- och gårdsnamn

Flertalet gravvårdar har Orts-, by- eller gårdsnamn. På grund av det höga antalet har inte samtliga tagits med på enskilda blanketter. Gravvårdarna är bevaransvärda och bidrar med värdefull information om bygdens historia.

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska skeenden som påverkat samhället t.ex. Spanska sjukan.

¹ Örebro Läns Museum, Gustafsson, L. (2009) *Y som i Yxhult, Ytong och Mexi från Hällabrottet/Yxhult och Kvarntorp*. Örebro: ÖrebroLäns Museum

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998 (uppdaterad 2007) fram en skrift, ”Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning”, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.

En kulturhistoriskt värdefull gravvård med grus och stenram som går att återanvända, västra kvarteret.

Det är av stor betydelse att strukturen bevaras och att gravvårdar återanvänds i den mån detta är lämpligt. Flertalet gravvårdar har en gravsten som inte är lämplig att omarbetsa, och där det kulturhistoriska värdet riskerar att påverkas enskilt eller i den miljö/det sammanhang den är placerad i. Att hålla kyrkogården ”levande” är både relevant och möjligt. Goda exempel finns på kyrkogårdar där exempelvis stenramar i ett välbevarat kvarter återanvänts för askgravar eller där befintliga och kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kompletterats med en mindre liggande gravsten.

Rekommendationer angående enskilda gravvårdar saknas i de flesta fall utan bedöms från fall till fall. Vikers kyrkogård har kulturhistoriska gravvårdar som går att återanvända. Inför beslut om återanvändning kontaktas Länsstyrelsen i Örebro Län alternativt Örebro Läns Museum. Kyrkogården som helhet utgör ett historiskt dokument och var åtgärd eller förändring kräver att en diskussion förs.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Källor: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, *Kyrkogårdsinventeringar av Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummets, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten, nya metoder underlättade bearbetningen av hårdare sten som granit och diabas vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. Med nya förutsättningar förändrades även gravstenarnas dekor, från sparsam till rikligt ornamenterad med tydlig symbolik. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis

allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravningsättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.

En kortare välbevarad del av en rad med linjegravar i Östra kvarteret.

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

VIKERS KYRKOGRÅRD

Viker sockens historia

Den tidiga bebyggelsen i Vikerområdet uppstod i trakterna kring sjösystemet Älvlången, Vikern och Norasjön. Landskapet är bergigt och skogrikt med förkastningar och sprickdalar. Den odlingsbara marken finns främst vid sjösystemets leriga och sandrika sluttningar. I sjöarnas geografiska längdriktning löper parallellt Sveriges längsta urkalkstensstråk som gett upphov till en artrik flora och relativt bördig åkermark vilket gav goda förutsättningar för en tidig bosättning.

Den medeltida bebyggelsen är främst knuten till bergsbruket som under sekler varit den förhärskande näringen i Vikers socken. Dalkarlsberget är en av de äldsta gruvorna i området vilken kan härledas till 1300-talet då gruvan levererade malm till Bengtstorp hytta(1345), Skrekarhyttan, Gamla och Nya Viker samt Älvhyttan vilka räknas till de äldsta hyttorna i området. En rad andra gruvor och hyttor har varit verksamma i bergslaget bland vilka Vikersfältet och Mogruvan kan nämnas. Gruvverksamheten i pågick fram till 1940-talets slut då Dalkarlsbergsgruvan var den sista som togs ur produktion.

Av avgörande betydelse för utvecklingen i Vikersområdet har varit anläggandet av Nora Bergslags järnvägar som genomkorsat socknen med uppehåll vid stationen Vikersvik, hållplatsen Enbergsäng samt rälsbusshållplatserna Knapptorp, Bengtstorp (även lastplats) Erntorp och lanthöjden. En bibana förband Dalkarlsberg och Vikersvik samt ett industrispår från Vikersvik till Rödbergsgruvorna i Nora kommun. Vid sidan av bergshantering har skogs- och jordbruk samt industri och hantverk haft betydelse för näringslivet i Viker.

Vikerområdet tillhörde länge Nora både som bergslag, socken och församling. Viker bröt sig ur församlingstillhörigheten först som kapellag 1868 och bildade sedan egen församling 1871. Genom en utbrytning ur Nora landskommun 1878 blev Viker en egen landskommun. Knappt 100 år senare, 1952, inkorporerades Viker i Noraskogas landskommun som 1971 återförenades med Nora kommun i samband med de landsomfattande kommunsammanslagningarna. Även som församling återgick Viker till Nora genom sammanslagningen av Nora bergsförsamling, Vikers församling och Järnboås församling, 2010 vilka gick under det gemensamma namnet Nora bergslags församling.

Vikers kyrka

Vikers kyrka är belägen i ett avgränsat, flackt område med odlad mark i en socken som i övrigt domineras av skogsbygd. I miljön kring kyrkan finns flera byggnader som hör till ett sockencentrum såsom Skrekarhyttans f.d. skola från mitten av 1800-talet, nu församlingshem, en f.d. lärarbostad och f.d. sockenstuga från 1875 samt en f.d. prästgård från 1938. Kyrkomiljön i Viker och de närbelägna äldre, delvis herrgårdsliknande bergsmansgårdarna i Skrekarhyttan ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården.

1864 beslöts att bilda ett kapellag med egen predikant. 17 byar kom att tillhöra Viker kapellförsamling. Bergsmannen Israel Larsson skänkte mark till kyrkan. Kyrkan uppfördes i nygotisk stil 1869-71, efter ritningar av P. Andersson, Örebro. Planen utgörs av ett rektangulärt långhus med femsidigt avslutat korparti i öster, tvärskepp, en senare tillkommen sakristia i nordost samt torn i väster. Byggnaden är uppförd av slaggsten – ett bygdens material, som visar på Bergslagens järnframställning. Kyrkans släta, vitputsade fasader är dekorerade med spetsbågiga blinderingar och rundbågiga fönsteröppningar med kopplade spetsbågiga fönster. Sockeln består av bearbetad natursten. Kyrkan täcks av ett

sadeltak belagt med skiffer sedan 1901, tornet är täckt med plåt.²

Kontraktspresten Oskar Bohm invigde Wikersviks kyrka söndag den 3 september 1871.
Foto: Albin Andersson, 1890-talet.³

Vikers kyrka år 1935. Fotograf: Sam Lindskog. Källa: ÖLM.

² Kulturhistorisk karakterisering Vikers kyrka, 2003.

³ Mossberg Åke (1982) *Nora Socken Förr och Nu, Anteckningar från 1868-1882 av bergsmannen Anders Larsson*. Nora.

Vikers kyrka, våren 2016.

Kyrkogårdens historia

Kyrkogården invigdes som begravningsplats samtidigt med kyrkan den 6 september 1871. Samtida med kyrkan är även bårhuset nordväst om kyrkan, vilket i likhet med kyrkan är uppfört med nygotiska stildrag. Taket är belagt med skiffer.

Kyrkogården utvidgades mot söder 1902-03 och återinvigdes 26 juli 1903.⁴ Av en karta från år 1902⁵ framgår att kyrkogården då motsvarade de kvarter som idag heter Västra fältet och Östra fältet. Kartan visar vidare en kyrkogård som är helt begränsad av murar och träd på alla sidor. Entrévägen i väster utanför muren och trädraden illustreras också med ytterligare en trädrad längs västra kanten.

På bilden är kyrkogården anlagd med grusgångar samt mellan dessa klippta gräsklädda partier/ ytor. Varefter gravrätterna kom i bruk grävdes gravrätten upp samt grusades. Bilden visar således vilka delar av kvarteret som togs i anspråk först, dvs de närmast gången fram till kyrkans västra samt södra entré. Källa: ÖLM, fotograf: Eric Sjöqvist. Årtal okänt.

⁴ Tångheden Ivar (1971) Vikers kyrka och bygden, Minnesskrift Nora: Nora Boktryckeri AB

⁵ Referat från Vikers kyrkogård, Vård och underhållsplan (dnr. 2003.230.219), nämnda karta går inte att hitta i arkivet.

Vikers kyrkogård år 1935. Fotograf: Sam Lindskog. Källa: ÖLM.

Kyrkogården utvidgades ytterligare 1966-68 då man söder om kyrkogården uppförde en stenvmur samt utvidgade kyrkogården väster om kyrkan. Öster och norr om kyrkan finns ingen stenvmur utan där avgränsas kyrkogården av äldre trädrader.

Ekonomiska kartan från 1956. På kartan syns både den ursprungliga södra centralt placerade gången liksom den senare anlagda sydvästra gången. Källa: www.lantmateriet.se/historiska-kartor.

Nedanstående texter, hela eller delar av, är hämtade från Topografiska arkivet, Örebro läns museum.

1958

Länsarkitekt Bertil Persson meddelar församlingen att förslag på omgärdning av kyrkogården ska godkännas av Kungl. Byggnadsstyrelsen, uppsättande av sk Gunnebstängsel anses inte förenligt med lämplig- och värdig inhägnad av kyrkogården.

Augusti 1962

Från Länsarkitektkontoret till Lst i Örebro

I samband med planeringen av västra utvidgningen föreslås en karaktärsförändring av västra kvarteret,; en uppdelning med häckar mellan gravstenarna på den gamla kyrkogården motverkar en något ödlig karaktär. Västra delen bör igensås med gräs för att efterlikna den östra delen.

December 1962

Från pastorsämbetet i Viker till Lst i Örebro

förklaring till varför träd i västra allén borttagits. Träden stod dels för tätt liksom att de genomborrats av hackspettar och gröngölingar och invändigt angripna av röta. De som stod kvar var få och inte särskilt vackra i barken samt hade endast ett fåtal grenar kvar i toppen vilket var orsaken till att även de borttogs. Träden avsågs ersättas. Nuvarande förslag på utvidgning har starkt stöd i terrängen och en stramare uppbyggnad skulle förstöra denna. Ett igensående av västra delen av den gamla kyrkogården är både kostnadskrävande och omfattande och kräver inmätning och utpickning av lantmätare av gravarnas läge. Åtgärden kan komma att väcka starkt motstånd hos nyttjanderättshavare. Östra alléträdsraden har vid skrivelsens utförande svårt skadade träd. Huggs dessa ned nyplanteras.

Februari 1963

Fr Länsark.kontoret till Lst i Örebro

Skrivelse angående osymmetrisk planering av kyrkogården. Författaren anser det olämpligt att västra delen av kyrkogården lämnas orörd medan områden på ömse sidor iordningställas.

Del av Avstycknings- och sammanläggningsbeskrivning (15.6.1966).

Kopia av karta över ett område, beläget å fastigheten Skrikarhyttan 8¹ om 5^{39/96} mtl. uti Vikers socken av Örebro län: upprättad vid avstyckning, gränsbestämning och sammanläggning år 1942.

N.r 46. År 1943 den 29 novenmer fastställde ägodelningsdomaren i Nora domsaga avstyckning av det på kartan med litt. F betecknade området under förordnande om sammanläggning därav med skrikarhyttan 1⁶, 2⁴ och 2² (8[?]) samt fastställde tillika gränsbestämningen; betygar på ämbetets vägar: Carl Gustaf Asplund

Källa: ATA-kopia, ÖLM:s arkiv

Maj 1963

Från Domkapitlet Västerås till Kungl. Byggnadsstyrelsen

I samband med planeringen nämns de smala vägarna inom gravfälten vilka försvåra framkomligheten med kistorna. För få vattenposter och sittplatser.

December 1965

Beskrivning av kyrkogården, utdrag ur ”*Orienterande beskrivning över förslag till utvidgning och renovering*”. Kurt och Trudi Gustaffson, trädgårdsarkitekter, Örebro.

”Nuvarande kyrkogård, en till formen rektangulär öppen yta dominerad av kyrkobyggnaden i dess norra del, omslutes i väster, norr och öster av barrträdsbevuxen skogsmark och i söder av ängsmark. Skogen på västra området, utvidgningsområdet, har gallrats och delvis avröjts. Kyrkogården avgränsas i norr och öster av en trädrad, samt i väster av några enstaka hårt beskurna träd, rester av en allé som tidigare dominerat och markerat infarten till kyrkan. Trädslaget är lönn och lind. I söder består avgränsningen av en delvis torr låg granhäck. I östra gränsen förekommande höjdskillnad mellan kyrkogård och skogsmark upptages av en 50-80 cm hög stödmur av sten.

Gravområdet söder om kyrkan delas i mitten av en gångväg som leder upp mot kyrkan. Den östra delen, östra gravfältet, består mestadels av äldre gravar och området har igenlagts och besåtts med gräs. Västra gravfältet domineras helt av stora sandbelagda gravplatser med oregelbundet placerade gravvårdar och ramar. Gångarna och mellanrummen mellan gravplatserna är grusbelagda. Norr och öster om kyrkan finns enstaka äldre gravvårdar i gräs. Platsen framför kyrkan och bårhuset domineras av oregelbunden grusplan.”

I beskrivningen av den planerade utvidgningen finns följande att läsa i det avslutande stycket: ”Renoveringen av västra gravfältet skall efter hand utföras på sådant sätt att mellan de mycket oregelbundet placerade gravvårdarna planteras måbärsbuskar som klippes till en något över en halvmeter hög bred häck eller matta. I det slutliga renoveringsskedet avlägsnas gravramarna och ovidkommande stembeklädnader varefter såväl vägar som gravar mellan måbärshäckarna planeras och besås med gräs. Östra gravfältet kompletteras i anslutning till vägen mot kyrkan av en måbärshäck av samma form som för västra gravfältet. Området närmast kyrkan justeras så att de stora grusytorna elimineras...”.

För vidare beskrivning av utvidgning se bilaga 1.

Oktober 1966

Kungl. Byggnadsstyrelsen godkänner förslag inlämnat av ovanstående vilket dock inte genomförs.

1996

Minneslunden i kyrkogårdens sydvästra hörn anläggs.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

Kyrkogården

Kyrkogården kan delas in i tre delar;

Västra kvarteret även kallat Västra gravfältet bestående av en större grusbelagd yta med äldre gravanordningar, flertalet med stenram och med krattat grus.

Östra kvarteret, Allmänna varvet, sydöst och öster om kyrkan med övervägande andelen gravvårdar från allmänna linjen samt längs dess västra sida längs gången ett antal familjegravar.

Västra utvidgningen från 1968. Samtliga gravvårdar ligger i väst-östlig riktning och kvarteren är avdelade med häckar.

Från kyrkogårdens sydvästra entré tillika den nutida huvudentrén leder en bred grusad gång mellan västra utvidgningen och det äldre västra gravfältet fram till kyrkans huvudentré. I axel med grusgången ligger bårhuset. Öster om grusgången ligger det så kallade västra kvarteret med stora äldre familjegravar omgärdade av stenramar och med ett ytskikt av krattat grus åtskilda från varandra av grusgångar.

Öster om gruskvarteret finns kyrkogårdens sydöstra entré vilken leder fram till kyrkans södra ingång. Båda entréerna har grindstolpar krönta med senare tillkomna lyktor samt smidesgrindar.

Sydost om kyrkan och öster om tidigare nämnda kvarter ligger det östra kvarteret även kallat allmänna varvet. Gravvårdarna i detta kvarter är mindre och ligger i en sammanhängande gräsyta. Området är idag även uppblandat med familjegravar.

Väster om huvudgången ligger 1968-års utvidgning med sju mindre rektangulära alternativt kvadratiska kvarter samt en minneslund i skogpartiet. Utvidgningen har en helt annan karaktär än övriga kvarter. Kvarteren ramar in av grusade gångar och gravarna ligger i en sammanhängande gräsyta med rygghäckar i nordsydlig riktning mellan gravvårdsraderna, undantaget är kvarter sex och sju vilka saknar gravvårdar. Trädbeståndet består av tall och björk som sparats vid utvidgningen.

Från nordvästra och sydvästra hörnen på kvarter fem leder grusade gångar fram till en minneslund vilken omges av höga tallar samt björkar. Minneslunden är förlagd utanför utvidgningen.

På kyrkogården växer tall och björk och en rad med lönnar avgränsar kyrkogården mot öster. I allmänna varvet växer två höga tuijor.

Bårhuset

På kyrkogården, i axel med kyrkogårdens huvudentré finns ett bårhus, en vitputsad stenbyggnad utformad i nygotisk stil med brant sadeltak, belagt med skiffer och med profilerade vindskivor. Södra gavelfasaden har dubbeldörrar med spetsbågeformat överljusparti bestående av två småspröjsade fönsterlufte. I anslutning mot takfoten finns på fasaden träornamentik i nygotisk form. Övriga fasadsidor saknar fönster.

Omgärdning

En kallmurad fristående mur av spräng- samt fältsten omgärdar kyrkogården i söder och väster. Norra sidan gränsar mot ett skogsparti och saknar omgärdning. I sydöst finns en ca 40 meter lång låg terrass-/stödmur. Terrassmuren är kallmurad av rund fältsten. Resterande östlig omgärdning är troligen dold under marknivå alternativt saknas. Längs östra samt norra delen av den gamla kyrkogården finns en äldre trädkrans bevarad.

I bild syns södra sidans fristående mur samt östra sidans låga kallmurade stödmur som helt eller delvis döljs av växtlighet och/eller löv.

Ingångar

Två entréer finns i södra muren, båda med grindstolpar i grå granit i form av rätblock vilka kröns av sentida lyktor. Grindparen är smidda i järn samt har en försilvrade övre upprepad dekor i form av franska liljan samt vid grindens horisontala mittparti försilvrade kors. Grindarna förvaras under tak vintertid.

Sydvästra kyrkogårdsentrén.

Sydöstra ingången.

Gångsystem

Västra utvidgningen samt västra kvarteret ramar in av grusgångar. En bred asfalterad gång leder från den sydvästra entrén norrut för att sedan vika av mot öst och vidare fram till kyrkans västra huvudentré. Från västra entrén leder sedan en bred grusad gång fram till kyrkans södra samt norra entré där den på norra sidan övergår i en med markplattor anlagd handikapparkering samt ramp.

Mellan raderna med gravvårdar i västra gravfältet finns smalare grusgångar. Runt västra utvidgningens kvarter finns grusgångar och inom kvarteret är det gräsyta mellan gravraderna. Östra kvarteret saknar gångar.

ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING

Karakteristiskt för kyrkogården är kvarterets klara skillnader i utformning som skapar en tydlig pedagogisk indelning där olikheterna är tydliga mellan de olika områdena, från västra gruskvarterets så kallade ”köpegravar”, dvs köpta gravvårdar till östra kvarterets ”allmänna linje”. Det senare kvarteret visar även på utvecklingen med att förlägga familjegravar längs gångarna samt även i själva linjegravsraderna efter att ”allmänna varvet” upphörde 1964.

Kyrkogården är till storleken liten och överblickbar och kvarteret tydligt avläsningsbara ur aspekten stilhistoria och samhällsutveckling. Dess ringa storlek förstärks av den yttre sammanhållande naturstensmuren, träraden i öster samt dess få ingångar. Kyrkogården fick under 1800-talets slut troligtvis det utseende som den har idag. Den då rådande industrialiseringens utveckling av ”massproducerade” gravstenar visar på en likformighet avseende bearbetning, materialval och form. Även senare årtiondens utveckling av gravvårdarnas utformning är tydligt avläsbar, framförallt i den västra utvidgningen där 1960-talets homogena kvarter och gravstenar är mycket tydlig.

Bland kyrkogårdarna i Örebro län, åtminstone de som är belägna vid kyrkor, har Vikers kyrkogård det största samlade området med grusgravar.

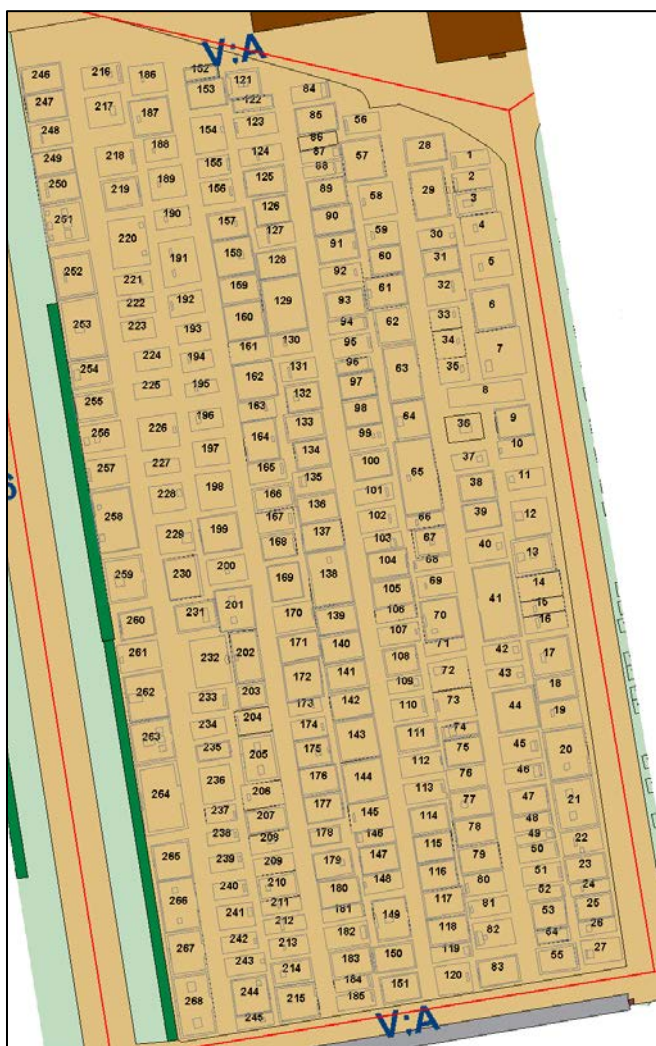
KVARTERSBESKRIVNING

Västra kvarteret, västra gravfältet

Kvarteret ligger på kyrkans syd- och sydvästra sida och sluttar svagt i västöstlig riktning. Hela kvarteret är grusbelagt och består av en enkel samt fyra dubbla rader med gravvårdar. Större familjegravar återfinns längs kvarterets västra samt östra sida och mindre gravvårdar i kvarterets inre rader. Gravvårdarna ligger mycket tätt, "kant i kant". Fyra smalare grusgångar i nordsydlig riktning finns mellan raderna och de båda entrégångarna omger kvarterets östra och västra sida.

Stenramar är vanligt förekommande men både inramande staket eller kedjor förekommer. Övervägande antalet gravvårdar är mönsterkattade oavsett med eller utan omgärdning. Ett fåtal gravvårdar är belagda med skiffer.

En låg häck gränsar mot västra gången och ett fåtal gravvårdar har låga parvisa bollformade tuijabuskar.

Större familjegravar finns vid kvarterets yttersidor och mindre gravrätter i dess inre rader. I de yttre raderna återfinns både höga kalkstensvårdar, järnstaket samt kättingar.

Andelen gravvårdar från 1800-talet är betydande och i kvarteret återfinns goda stilexempel från både förindustrialismen, tidig industrialism samt från tiden då industrialismen var väl utvecklad. Bland de äldre gravstenarna är den höga stenen med brutet krön, dekor av kors med eller utan kors, löv, bladrankor osv vanligt. Dekoren är i de flesta fall blåstrad och framsidan ofta polerad diabas. Bland de låga breda stenarna är den symmetriska, ofta tempeldekoren, ett vanligt förekommande motiv men även ett enkelt kors med blad, en fågel

eller liknande förekommer. Liggande mindre stenar med polerad framsida eller med en enkel rad blandas med enstaka höga råhuggna bautastenar. Ornamentalt huggna stenar i kalksten finns i västra kvarteret liksom gjutna kors och kättingomgärdade stora gravvårdar.

Västra kvarteret visar tydligt på det för 1800-talet nya skicket att köpa sin gravplats och att genom gravvårdens storlek och omgärdning markera innehavarens betydelse även efter sin död. De äldsta gravvårdarna är från 1870-talet och finns närmast kyrkan.

Materialmässigt är granitstenarna dominerande men både kalksten samt gjutna gravvårdar förekommer. Övervägande andelen gravvårdar är familjegravar där det stora flertalet har titlar som anknyter till bergsbruket som exempelvis bergsman, bergsbruksidkare, bruksidkare, disponent, ingenjör, gruvfogde, verkmästare, gruvfogde, masmästare, etc. Ett fåtal titlar så som rättare, stationsinspektör, hemmansägare, lokförare och läkare förekommer.

<http://kmb.raa.se/cocoon/bild/show-image.html?id=16001000244847>
Samuel Lindskog, ca 1930.

Kulturhistorisk värdering

Västra kvarterets homogena karaktär skapas av den enhetliga markbeläggningen som utgörs av mönsterkrattad sand/grus mellan gravvårdarna och som ytmaterial på gravvårdarna oberoende omgärdning eller inte. Markbeläggningen gör att enstaka gravvårdar utifrån storlek eller utformning smälter in istället för att dominera vilket idag är vanligt på kyrkogårdar där förutsättningarna förändrats genom modernisering och/eller till förmån för en rationaliserad skötsel.

Rekommendationer

- Gravvårdar medtagna i inventeringen bör bevaras och stenramar och gravstenar återanvändas enligt bifogad kvarterskarta. Inga nya gravstenar med en modern utformning bör tillföras detta kvarter.
- Gravvårdar som saknar gravrättsinnehavare eller där gravrätten upphört kan med fördel återanvändas. Titel, by- eller Ortsnamn visar på socknens och samhällets struktur varför dessa i detta fall bör värnas. Återanvänds gravsten med dekor bör dekorytan bevaras. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändandet av återlämnade gravvårdar.
- Ett antal stenramar har ett senare ytskikt av grovt makadam. Makadam byts ut mot fint naturgrus.

Östra kvarteret, allmänna varvet

Kvarteret ligger på östra- sydöstra sidan om kyrkan och raderna av gravvårdar är placerade med sidan vänd i norrsydlig riktning. Mot sydvästra gången är gravvårdarna till stor del låga och breda medan de östra raderna består av linjegravar.

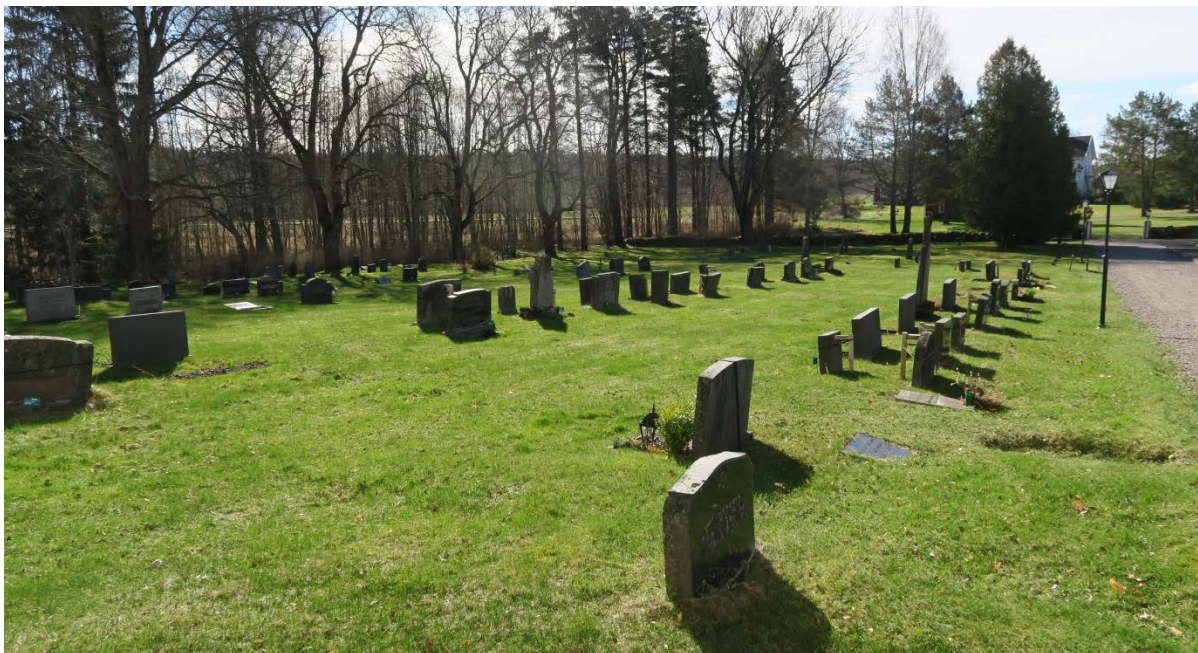
Kvarterets gravvårdar står samtliga i en sammanhängande gräsyta och är från 1910-tal till och med 1980-talet. I östra delen av kvarteret har gräsmattan karaktären av knappt skönjbara längsgående åsar i nord-sydlig riktning.

Kvarteret har tidigare dels nyttjats för det så kallade allmänna varvet där personer begravdes efter varandra varefter de avled oberoende av familj vilket visar sig genom att maka och make och ibland barnen begravts i var sin grav i olika rader och dels till större familjegravar vilka legat ut mot sydvästra gången. Ett fåtal högre gravar vittnar om kvarterets tidigare indelning. Gravvårdarna är övervägande små, kvarterets inre del har dock tillförts större familjegravar med tiden. Även yngre gravar förekommer. I kvarterets norra del finns ett tiotal vita träkors från 1940-1950-talet.

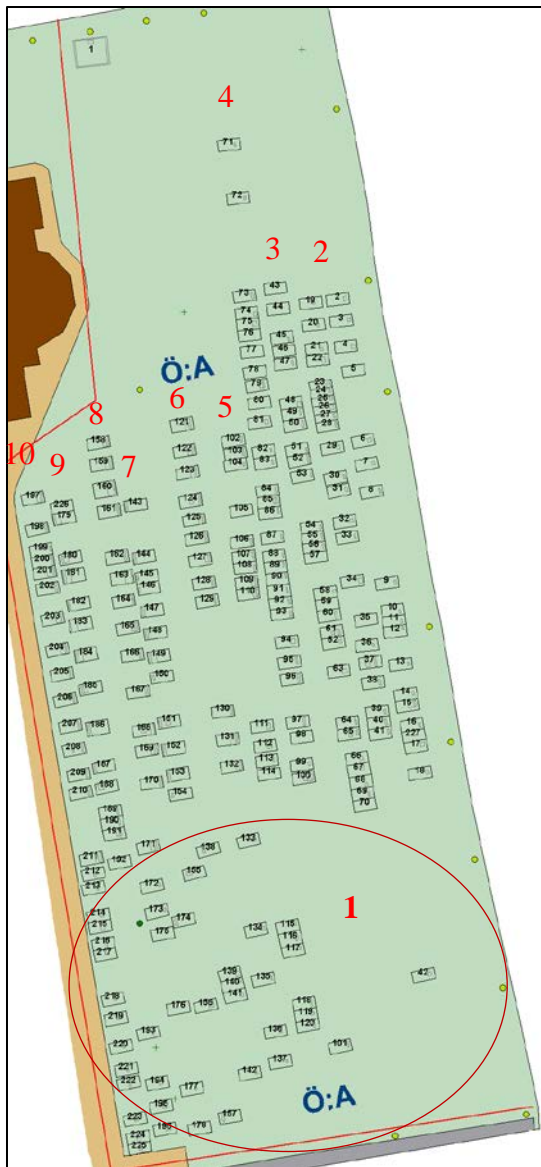
Karakteristiskt för kvarter med allmänna linjen/varvet är att gravstenarna oftast är låga, stående eller liggande men med en form och dekor likt dess större förebilder. Kvarter avsedda för allmänna linjen har inte getts någon högre kulturhistorisk betydelse varför dessa gravvårdar tagits bort och ersatts av nyare och i flera fall omdanats så att dess enkla radstruktur förändrats. I fler av dessa kvarter, som fallet är med Vikers kyrkogård, har man ut mot gångarna haft köpegravar.

Längs kvarterets östra och norra sida växer en rad med lönnar och i kvarterets södra och norra del växer höga tuijor.

I kvarteret förekommer ett fåtal titlar som skraddarmästare samt två bergsmän, ett flertal träkors samt två kalkstensvårdar.

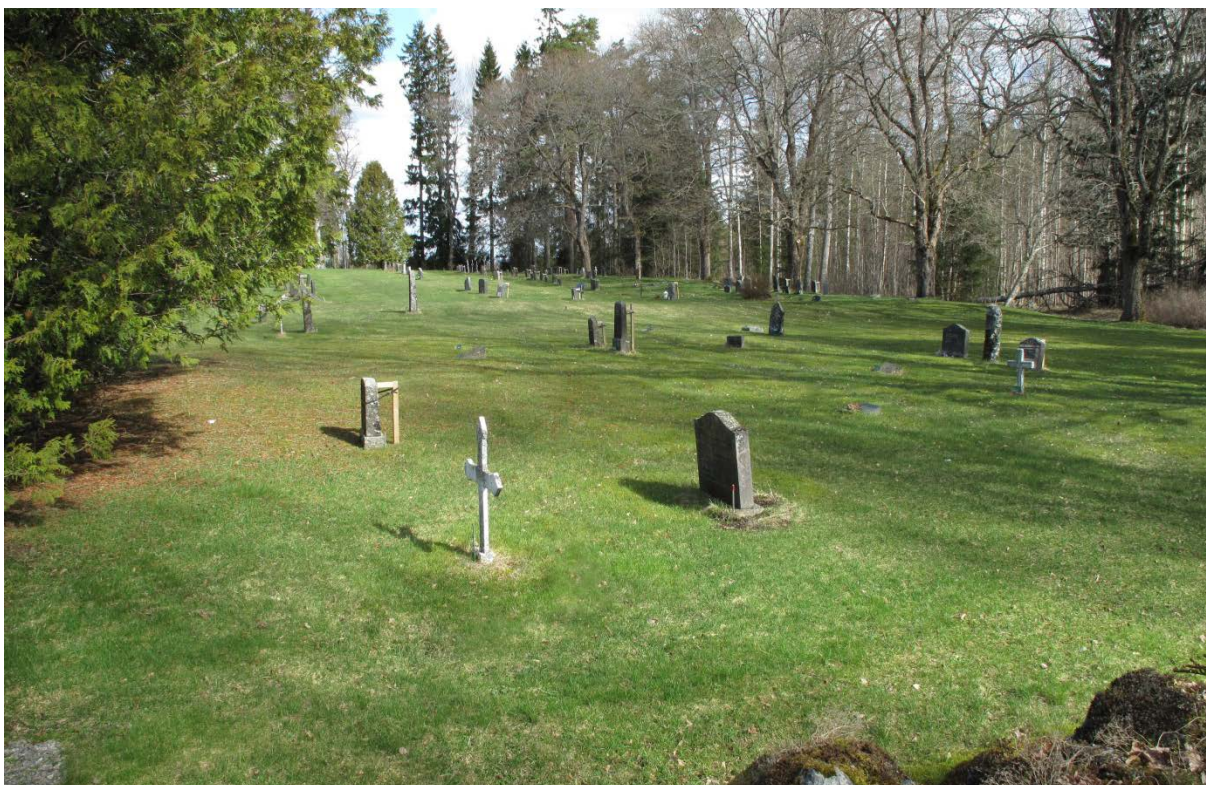
Närmast grusgången finns dubbla rader med familjegravar från 1950-talet.

Ovan, östra kvarteret från norr. Nedan; norra delen av kvarteret där övre bilden visar en grupp med träkors samt små liggande gravstenar. Nedre bilden med del av välbehållen rad med linjegravar från 1920-1930-talet.

1. I kvarterets södra del finns rester av linjegravar från 1910-1920-tal blandat med enstaka senare gravvårdar. I södra delen saknas en utpräglad linjegravskaraktär.
2. De två östra raderna är från 1920-1930-talet med enstaka inslag från 1940-talet. Ett antal gravvårdar i bakre raden utgörs av liggande gravstenar med snedställd framsida.
3. Tredje raden från öst med linjegravar från 1930-1940-talen.
4. Fjärde raden med linjegravar från 1950-talet.
5. Femte raden med gravvårdar från 1960-1970-talet.
6. Sjätte raden består av linjegravar samt i norr senare större gravvårdar från 1960-1980-talet.
- 7-9. Rad sju tom nio består av familjegravar från 1950-1960-tal med inslag av mindre gravvårdar från allmänna linjen.
10. I raden ut mot sydöstra entrégången finns mot norr större familjegravar och i söder mindre linjegravar från 1920-talet.

Södra delen av östra kvarteret. Det glesa gravstensbeståndet består av både liggande, stående samt ett fåtal träkors.

Kulturhistorisk värdering

Kvarteret har ett fåtal gravvårdar bevarade som går att härleda till de köpta gravplatserna vid grusgången. Kvarteret i övrigt är starkt präglad av den allmänna linjens med längs den östra sidan ett par tidiga sammanhållna rader med linjegravar från 1900-talets första årtionden. Dessa två typer av gravsättningar speglar 1800-talets samt det tidiga 1900-talets syn på samhällets sociala skikt och är viktiga ur ett pedagogiskt perspektiv.

De yttre raderna med gravvårdar från 1950-1960-talet visar var familjegravarna förlades innan utvidgningen färdigställdes.

Rekommendationer

- Där de östra raderna är sammanhängande bör inga nya gravvårdar tillföras.
- Träkorsen är synonyma med linjegravar och utgör en snabbt försvinnande del av vårt kulturhistoriska arv på kyrkogårdarna, korsen bevaras och bör vid ett långt gående sönderfall nytillverkas i samma stil och dimensioner samt målas med linoljefärg.
- I kvarterets norra del saknas gravvårdar och nya gravvårdar skulle kunna tillföras kvarteret om dessa placeras sammanhållande och på så sätt skapar en egen enhet i kvarteret.
- I kvarterets södra del bevaras gravvårdar medtagna i inventeringen alternativt som står i kortare sammanhängande rader. En ovanlig gravvård finns i öster och har formen av en låg stubbe vilket var en för tiden förekommande naturromantisk utformning.

Kvarter 1-8

Västra utvidgningen invigdes år 1968 och består av 8 kvarterer samt en minneslund i utvidgningens västra del. Låga klippta måbärshäckar omger kvarter ett till och med fem samt växer i fler av kvarteren mellan gravraderna. Kvarteren ges en rumsindelning genom dessa häckplanteringar mellan gravraderna med genomgående "gångar" i nordsydlig riktning.

Kvarter åtta är en askurnlund som består av en sammanhängande gräsyta med ett flertal äldre tallar samt björkar.

I kvarter ett till och med fem finns gravar från 1970-, 1980- och 1990-talet. Ett fåtal gravvårdar har by- eller ortsnamn och/eller titlar.

Höga äldre träd sparades vid anläggandet av västra kyrkogården vilket tillsammans med det homogena gravvårdsbeståndet, den strikta linjära häckindelningen och sammanhängande gräsytor utgör en tidstypisk miljö för kvarter anlagda under 1900-talets tredje kvartal.

Kvarter 1

Kvarteret är beläget i nordöstra delen av utvidgningen och ramas in av grusgångar samt mot öst en häck. I kvarteret finns kistgravar vars gravstenar är låga breda från 1960-1980-tal med enstaka senare inslag. Äldre titlar som hemmansägare och komminister finns i kvarteret.

Gravstenarna är tidstypiskt låga och breda, ofta i stenmaterialet diabas med rakt eller stickbågsformat krön och i de flesta fall med en asymmetriskt placerad dekor till vänster om inskriptionen. Ofta använd dekor vid tidpunkten var kors, stiliserade blommor, enstaka träd eller trädgångar alternativt en duva. Stenarna har i efterkrigstidens anda avidentifierats med tanke på titlar och personliga attribut.

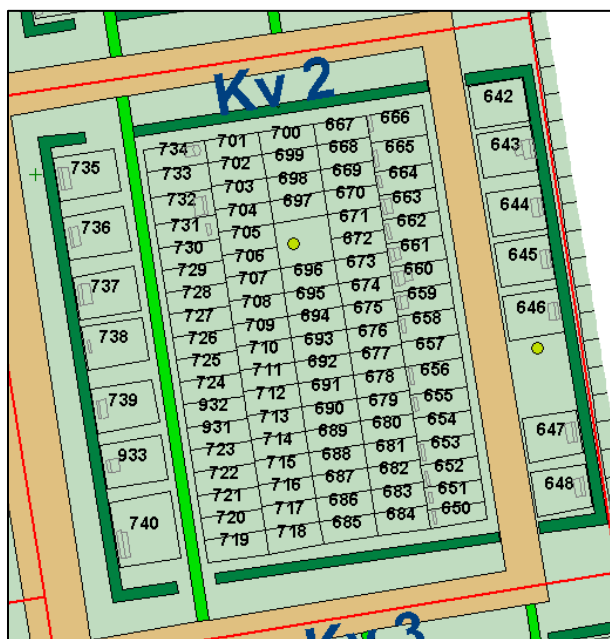

Bilden visar kvarterets nordvästra del.

Kvarter 2

Kvarteret omgärdas av en häck. I kvarterets östra del delar en grusgång i nordsydlig riktning kvarteret. Kistgravar finns längs östra och västra insidan av häcken och urngravar mellan dessa rader. I öst och i kvarterets mitt växer en björk. I kvarteret finns titlar som musikdirektör, skogsförman och träsnidare. Gravvårdarna är från 1970-talet och framåt.

Gravstenarna är låga, breda i granit med dekor av kors, träd, fåglar, en strålande sol etc. I raden med urngravar finns ett smitt kors.

Gravstenar står vända mot den inre grusgången samt längs häckarna, i övrigt finns enstaka gravstenar i kvarterets mitt. En bänk av granitplintar med träsits står vid sidan av gången.

Kvarter två från söder.

Kvarter 3

Kvarteret är beläget i sydöstra hörnet av utvidgningen och omgärdas av grusgångar undantaget östra sidan där en häck växer. En äldre björk står i kvarterets sydvästra del. Kvarteret är identiskt uppbyggt med kvarter ett. Gravstenarna är låga breda av granit och från 1980-talet och framåt. I kvarteret är musikern och kompositören Björn J:son Lindh begravd.

Kvarter 4

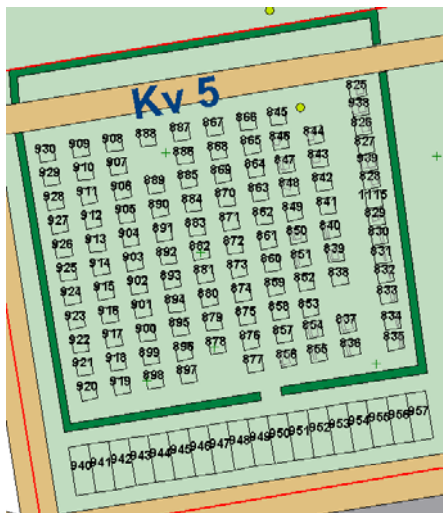
Utformning likt föregående kvarter med den skillnaden att kvarteret i sin helhet omgärdas av grusgångar. I kvarterets nordvästra hörn växer en björk och i dess sydöstra del finns tre höga äldre tallar. Gravvårdarna är från 1980-talet och framåt, där vissa är mer "fria" i sin utformning med en mer personligt utformad dekor. Gravstenarna är i granit samt stående.

Kvarter 5

Kvarteret ramas in av en häck och grusgångar som i kvarterets norra del delar kvarteret i västöstlig riktning. Innanför häcken finns urngravar i en sammanhängande gräsyta. Ett flertal höga tallar samt björkar finns i kvarterets mitt.

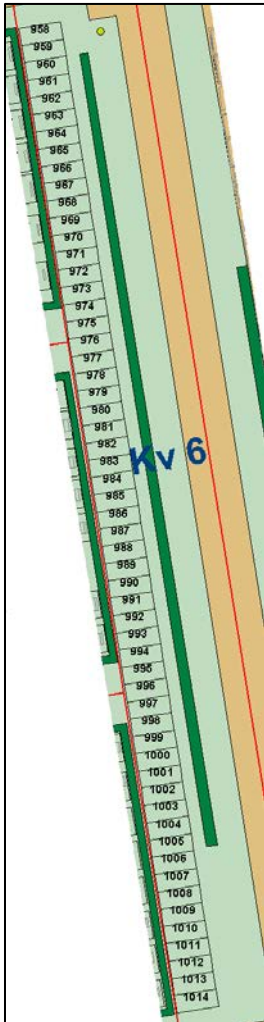
Kvarteret har både stående och liggande gravstenar i granit från 1970-tal till 2000-talet.

Kvarter fem från nordöst.

Kvarter 6

Kvarteret är långsmalt och beläget längs utvidgningens östra sida och följer den grusade huvudingången mot kyrkan. En häck bildar mittlinje i nordsydlig riktning. I dagsläget saknas gravstenar. Längs med kvarterets östra sida finns två bänkar samt två stolpbelysning.

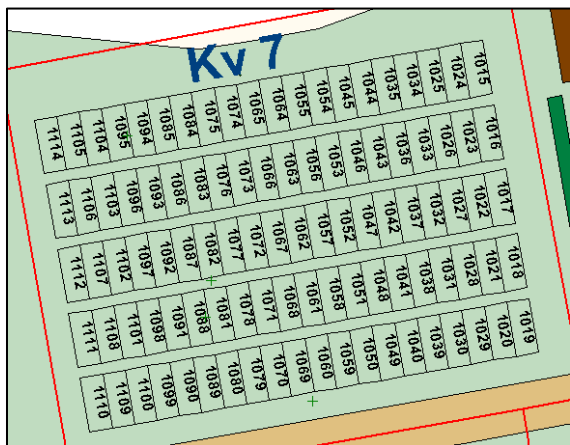

Gravkartan visar ett planerat framtida nyttjande av kvarteret för urngravar väster om häcken.

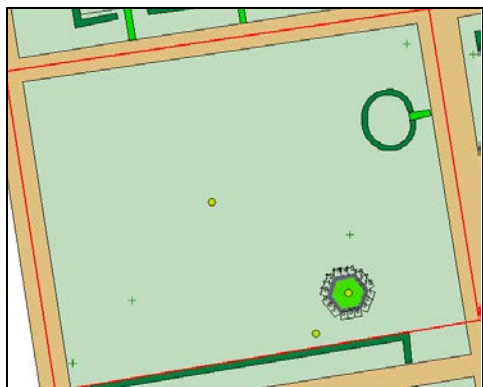
Kvarter 7

Kvarteret ligger nordöst om den övriga sammanhängande utvidgningen och består av en sammanhängande gräsyta med ett antal äldre höga tallar. Gravvårdar saknas. Kvarteret som saknar omgärdning gränsar i norr mot skogspartiet och i öst mot den gamla likboden. Längs södra sidan gränsar kvarteret mot den grusgång, i västöstlig riktning vilken leder fram till kyrkans västra entré. Längs gången finns en bänk av träsis vilande på betongfundament.

Kvarter 8

Kvarteret består av en sammanhängande gräsyta längs vars södra sida finns en anlagd sexkantig askurnplats med i dess centrum en hängsälg samt vintergröna som marktäckare. Grusgångar ramar in kvarteret och längs södra sidan växer en häck. Längs östra sidan finns även en servicestation som omgärdas av en häck. Från grusgången fram till servicestationen finns en gång av plattor av röd sandsten. I kvarteret växer tre äldre tallar samt en björk.

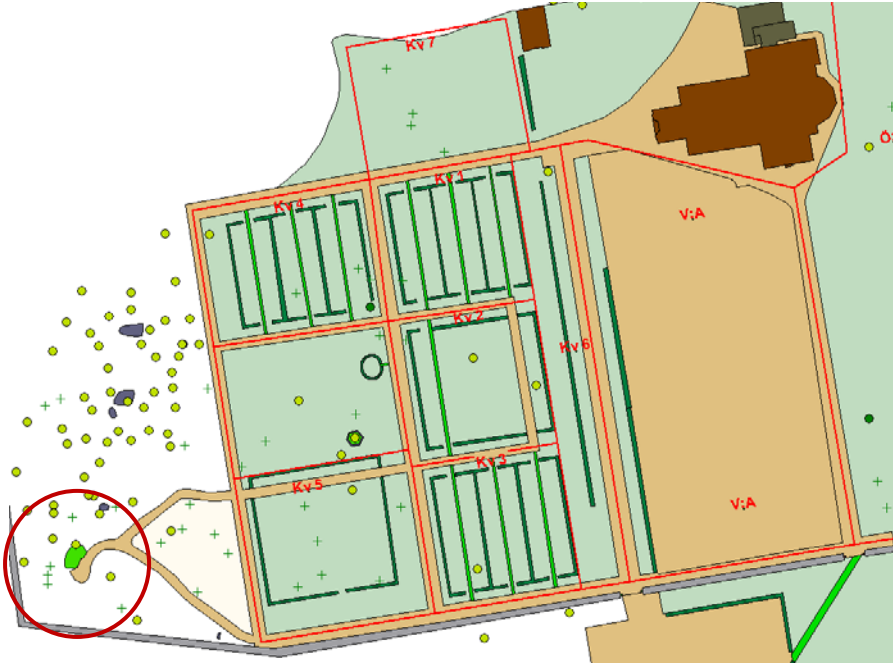

Rekommendationer för kvarter 1-8, västra utvidgningen

Hänsyn bör tas till utvidgningens första kvarter där gravarnas enhetliga utformning och dekor utgör ett viktigt tidsdokument som en kvarleva av efterkrigstidens ideal där personliga uttryck i form av titlar och dekor fick ge vika för enhetligheten, dvs likformighet och anonymitet. Återanvänds gravvårdarna bör om möjligt stenarnas dekor och bearbetning bevaras.

Minneslunden

Från nordvästra och sydvästra hörnen på kvarter fem leder grusade gånger fram till en minneslund vilken omges av höga tallar samt björkar. Minneslunden är förlagd utanför utvidgningen på en förhöjning och markeras av en ljusbärare. En informationsskylt är placerad invid sydöstra stigens början.

Minneslunden markerad med rött.

En ljusbärare markerar platsen för minneslunden.

Sammanfattning

Den klart avskilda kvartersindelningen samt gravstenarnas storlek, form samt bearbetning liksom det stora antalet vårdar med stenram visar hur olika stilideal/epoker avlöst varandra och vilken samhällsklass som begravdes var i kvarteren. Kyrkogården är på grund av detta en pedagogiskt viktig plats där det är möjligt att läsa och ta del av bygdens historia, vilka näringar som fanns och vilka områden som var verksamma under olika tider. Stora gravvårdar samsas på samma yta som små där de större gravvårdarna uttrycker vilken ställning i samhället den avlidne hade och kan i ett antal fall visa på vilken roll dessa personer har spelat i ortens utveckling.

Övervägande andelen stenar är i granit, men både kalk-, sandsten samt vårdar i järn finns representerade i kvarteren. Ett fåtal gravar från 1800-talets senare hälft, tiden efter industrialiseringens genombrott är tillverkade i det mer ”lättarbetade” materialet kalksten. Trots att utformningen är varierande från en förindustriell enkel och slätbearbetad sten till en stilmässig blandning av tiden före och efter nystilarnas intåg har de gemensamt att de rests över familjer med någon form av social status. De få gravvårdar som är i gjutjärn, är smidda alternativt har ett gjutet staket utgör tillsammans med tidigare nämnda stenar ett viktigt inslag och är idag en snabbt minskande grupp av kulturhistoriskt viktiga vårdar. Personal och övriga ansvariga har ett gemensamt ansvar att utarbeta ett åtgärdsprogram där dessa vårdar prioriteras.

I samtliga kvarter finns ett flertal gravvårdar med titlar vilka idag bär vidare den kulturhistoriska betydelsen i den mån att dessa visar på vilka yrken som var viktiga för samhället och för orten som brukssamhälle.

Då inte samtliga gravstenar med ort-, by- eller gårdsnamn är medtagna i inventeringen är det oerhört viktigt att innan ett borttagande av en gravsten stämma av med exempelvis hembygdsföreningen då det är av betydelse att församlingens olika orter som en del av bygdens historia finns representerade på kyrkogården.

Att skydda och bevara kyrkogårdens fortlevnad som den unika plats den är bör ses som en långtgående framtida kulturhistorisk investering.

GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE

Västra kvarteret

Nr. 7

C.F. Dahlin, 1846-1893. Gruffogde. Dalkarlsberg. Kalkstensvård. ⁶

Nr 13

Grosshandlare August Herbert Israelsson skänkte två tavlor utförda av den estländske konstnären Endel Köks till Vikers kyrka. Den ena tavlan föreställer två barn, hans systrar, vid sin mors grav. Alla tre vilar i familjegraven på Vikers kyrkogård (1960-tal).⁷

”Moderskärlek” två små barn stående framför sin moders nyligen igenskottade grav och klagar över sin belägenhet. Modern som står osynlig omstrålad av ljus sträcker ut sina armar emot barnen, liksom för att beskydda dem. Moderns död 1881 och hans två systrar då två och tre år gamla, som nu alla vilar i samma grav.⁸

Israel Persson och Augusta Ersdotter skänkte mark inför kyrkobyggandet. Efter moderns död kom familjegraven över mor och förfäder att lämnas i ansvar till A.H. Israelsson.

Kalkstensvården vittrade bort och ersattes av ett vitt kors av granit och med en stenlist av samma stenart. Grossh. I. blev tillfrågad vid utbyggnationen av sakristian å östra sidan vilken bekostades (?) av samt att arkitekter tillhandahölls av nämnda man. Kyrkfönstret målat av konstnär Margit Hagenfeldt Engdahl, dotter till donatorerna Grossh. I och dennes hustru Ida Natalia. Ytterligare en donation i form av pengar vars ränteavkastning utdelas vart år till bästa kamrat inom varje skola. Två tavlor i gåva på var sida om ingången. Gåva: tio särkalkar av gammalt silver att användas vid nattvarden. Donation: ytterligare två tavlor.

Nr. 55

Gerhard Åhnberg, 1897-1956, Handelsföreståndare, v. ordf. i kommunfullmäktige och kyrkostämman; ordf. i hushållningsgillet, lantbruksnämndens ordsambud, ledamot och kassör i tingshusstyrelsen, kronombud i taxeringsnämnden.

Nr. 251

Bruksägare Pontus Söderberg⁹

Nr. 263

Anders J. Prag Läkare. Urnkammare under en stor gravhäll. 1940-tal.

Kvarter 1

Nr. 639

Axel Weiss. Kommunist i Viker 1972 – 1980.

Kvarter 2

Nr. 738

John Molin. Träsnidare, fiolbyggare, kyrkvård. Har tillverkat krusifixet i Vikers församlingshem.

⁶ www.viker.net/Porträttgalleri 1 bild 005

⁷ Handling inkommen från Israelsson till Kungliga Byggnadsstyrelsen, Kulturhistoriska Byrån, 17 nov 1960. (sammanlagt fyra tavlor?, två tidigare?).

⁸ ATA-handlingar, ÖLMs arkiv. Från Grosshandlare A.H. Israelsson till Kungliga Byggnadsstyrelsen, Kulturhistoriska Byrån, 16/1 1962.

⁹ www.viker.net / Porträttgalleri 3 bild 005

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

Gravvårdar av kalksten

På Vikers kyrkogård finns gravstenar och hällar av kalksten som alla, oavsett skick, är medtagna i inventeringen.

Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktioner på grund av föroreningar i luft och regn.

Samtliga gravvårdar av kalksten är värdefulla och bör så snart som möjligt få någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt. Som ett första steg bör en konservator eller sakkunnig konsulteras för lämplig åtgärd. I ett antal fall behövs akuta insatser för att rädda gravvården. Fem kalkstenar finns i västra kvarteret, samtliga stora med titel och/eller stenram. I östra kvarteret finns två större kalkstensvårdar i grusgångens närhet.

Bilderna ovan visar på olika skador som flera gravvårdar av kalksten kan ha. Vittring, kraftig påväxt av lav och mossa som orsakar frostsprängning, sprickor osv. Samtliga tre stenar har kraftig påväxt av mossa på den plana sockeln, mossan håller fukt som vintertid orsakar frostsprängning. Höger sten är i mycket god kondition dock finns en mindre spricka vilken på sikt kan orsaka att stenen går isär.

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn är känd sedan länge och redan på 1600-talet gjöts gravhällar. Gjuttekniken utvecklades och förfinades och det gjutna järnet kom med tiden att bli vanligare än smidesjärnet. Under 1800-talets andra hälft utvecklades gjutjärnstekniken samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, växthus till trädgårdsföremål och gravvårdar. Gravvårdarna blev ett sätt för

den välsituerade medelklassen i staden och den mer förmögna landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång.

Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för traditionella tekniker ökade och det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt arv över stilhistorien, materialet samt över industrialismen. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideérna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göteborg¹⁰ var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. Järnet är Bergslagens material vilket på ett naturligt och självklart sätt visar sig på kyrkogårdarna i form av både gjutna hällar och smidda kors. I Nora och Järnboås finns gjutna hällar från sent 1600-tal och 1700-tal. På Vikers kyrkogård som invigdes först 1871 utgörs de gjutna gravvårdarna av industrialismens produkter vilka huvudsakligen består av av staket samt kors där korsens utformning har en tydlig koppling till dess ålder.

Vård av gjutna eller smidda gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samman, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rostskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg. Ett alternativ till blymönja kan vara järnmönja alternativt Introtekniks färg- och rostskyddssystem.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator.

Gjutna eller smidda vårdar på Vikers begravningsplats är påverkade av rost samt har någon form av sättningskada. Skadorna befinner sig i olika stadier men samtliga gravvårdar behöver någon form av underhåll/åtgärd.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://saml.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

¹⁰ Herjulfsson, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

SLUTORD

Denna inventering utgör en del av det förvaltningsdokument som ska finnas för begravningsplatser, kyrkor och kyrkotomter som är skyddade enligt 4 kap. kulturmiljölagen (KML). Inventeringen är dessutom tänkt att fungera som ett stöd i det vardagliga arbetet samt underlätta vid tillstånds- eller dispensärenden.

I inventeringen finns medtaget de gravvårdar som enskilt eller i ett sammanhang har ett kulturhistoriskt värde *men* där de i de flesta fall inte är skyddade eller ”frysta”.

Fördelen med den stora andelen medtagna gravvårdar i västra kvarteret är att kyrkogårdens sammanhållna omfattning synliggörs liksom möjligheten att öka förståelsen för antalet och eventuellt underlätta återanvändningen av äldre vårdar. Församlingen har inte gett vika för rationalisering utan stått fast vid tradition och bevarande vilket resulterat i en för Bergslagen ovanlig kyrkogårdsmiljö. Ytterligare en fördel är att befolkningsgruppen i den allmänna linjen i östra kvarteret synliggörs och att dess status därmed höjs.

Nackdelen med detta tillvägagångssätt är att ett stort antal stenar är medtagna i inventeringen vilka i de flesta fall saknar ett så pass högt värde att de kvalificerar för kyrkans inventarieförteckning. Vårdarna är dock viktiga dels som enskilda stenar och dels som delar i en helhet som visar på kyrkogårdens ursprungliga utformning.

Konsekvensen blir att när gravrätten upphör ges beslutstagare på plats möjlighet att se till både stenens enskilda betydelse samt dess betydelse i både raden och i kvarteret. För att inventeringen ska fylla den funktion det är tänkt fordras bland annat att den infogas i en långsiktig plan som uppdateras och levandegörs i det dagliga arbetet.

Återanvändning är högaktuellt men återbruket av just gravstenar varierar i landet trots att det på en kyrkogård är naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. En motivering till att hålla samman ett kvarters homogenitet genom just återanvändning skulle kunna vara att en modernt utformad gravvård som placeras i ett kvarter med övervägande andel äldre gravar påverkar det kulturhistoriska sammantagna värdet medan gravvårderna i ett samtida kvarter istället blir en viktig framtida informationsbärare. Saknas titel, saknar stenramen gravsten, finns ingen utmärkande dekor eller är gravvården en av fler utan att vara en del av ett sammanhang kan gravvården återanvändas, med eller utan sten, så länge hänsyn tas till kvarteret i övrigt.

I arbetet med planen för kyrkogården/gravvårdar används lämpligen Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Det övergripande syftet med planen bör vara att bevara de kulturhistoriska värden som finns på Vikers kyrkogård.

Som en följd av denna inventering kommer Länsstyrelsen i Örebro Län tillsammans med Örebro Läns Museum att gå igenom utvalda gravvårdar för att skilja ut de som bedöms vara *mycket värdefulla*. Dessa kan församlingen sedan föra upp på en separat inventarieförteckning för kyrkogården vilket gör det möjligt, om behov finns, att söka pengar för eventuella åtgärder alternativt underhåll.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor:

Bucht, Eivor, m.fl (1992) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Stad och Land 103, 1992.
Movium SLU, Alnarp

Borgström, Hans (1968) *Stenhandboken*, 2:a upplagan.
Stockholm; Sveriges Stenindustri Förbund

Centrala gravvårdskommittén *Gravvårdar - Allmänna råd för bevarade och återanvändning*, 1998

Centrala gravvårdskommittén, *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, 2007

Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*.
På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

LÄNSARKITEKTKONTORET
ÖREBRO

8 3 3 5 / 66 INK. 15. 6. 66

VIKERS KYRKOÅRD

Örebro län

Orienterande beskrivning över förslag till utvidgning och renovering.

Nuvarande kyrkogård, en till formen rektangulär öppen yta dominerad av kyrkobyggnaden i dess norra del, omslutes i väster, norr och öster av barrträdsbevuxen skogsmark och i söder av ängsmark. Skogen på västra området, utvidgningsområdet, har gallrats och delvis avröjts.

Kyrkogården avgränsas i norr och öster av en trädrad, samt väster av några enstaka hårt beskurna träd, rester av en allé som tidigare dominerat och markerat infarten till kyrkan. Trädslaget är lönn och lind. I söder består avgränsningen av en delvis torr låg granhäck. I östra gränsen förekommande höjdskillnad mellan kyrkogård och skogsmark upptages av en 50 - 80 cm hög stödmur av sten.

Gravområdet söder om kyrkan delas i mitten av en gångväg som leder upp mot kyrkan. Den östra delen, östra gravfältet, består mestadels av äldre gravar och området har igenlagts och besätts med gräs. Västra gravfältet domineras helt av stora sandbelagda gravplatser med oregelbundet placerade gravvårdar och ramar. Gångarna och mellanrummen mellan gravplatserna är grusbeklagda. Norr och öster om kyrkan finns enstaka äldre gravvårdar i gräs. Platsen framför kyrkan och bårhuset domineras av en oregelbunden grusplan.

Utvidgningsområdet väster om nuvarande kyrkogård utgöres av svagt kuperad skogsmark bevuxen med tall, gran och enstaka björkar. Dess begränsning i söder och väster utgöres av odlad mark. Skogen har, förutom i nordvästra delen av området, gallrats och på en ca 30 m bred del närmast nuvarande kyrkogård helt avröjts. Vid gallringen har tallar och björkar lämnats kvar.

Marken består i huvudsak av hårt lagrad delvis blockrik finsand. Inom avröjt område närmast nuvarande kyrkogård är blocktätheten ringa men ökar efter hand mot norr och väster. Grundvattenytan är av allt att döma låg och har inte påträffats på normalt gravdjup på nuvarande kyrkogård.

Målsättningen för utformningen av utvidgningsområdet har varit att skapa ett klart och enkelt arkitektoniskt uppbyggt system av vägar och gravkvarter med god anslutning till terräng och nuvarande kyrkogård.

Kvarterens slutna form har möjliggjort att placeringen av dem efter hand, mot områdets västra vegetationsrikare del, har kunnat göras friare och därigenom områdets karaktär mera parkartad. Ytterområdena i norr och väster är avsedda att behållas som naturmark med befintlig gräsvegetation.

I gränsen mot söder har, för såväl utvidgningsområdet som för nuvarande kyrkogård, en blockstensmur av naturformad sten med avtäckning av grästovv eller annan plantering, föreslagits. Mot väster övergår denna murtyp till släntmur, med slänten som vänder in mot kyrkogården planterad med måbär och bergtall. Mot skogsmarken i norr planteras, också betr. nuvarande kyrkogårds norra gräns buskar av måbär och bergtall. I buskarna uppsättes ett nätstängsel av grovmaskig enkel typ. För markering av gränsen mellan utvidgningsområdet och nuvarande kyrkogård, och för att betona infartsvägen har på båda sidor om denna föreslagits häckar som klipptes i form liknande blockstensmuren i södra gränsen. För ytterligare förstärkning och för att återfå något av nuvarande kyrkogårds tidigare avgränsning i väster planteras inom utvidgningsområdet träd i grupper anslutande till de kvarvarande träden efter tidigare alléplantering. Dessa trädgrupper, huvudsakligen av lönn upplöses ut mot väster genom inslag av björk. Alternativt avlägsnas kvarvarande träd helt och ersättes med en ny alléplantering.

Gravkvarterens indelning har varierats med tanke på olika gravtyper. De helt öppna kvarteren som markerats för ensamgravar kan om behov föreligger helt eller delvis uppdelas för familjegravar. Samtliga kvartershäckar skall vara friväxande av oxbär.

Centralt i området på den fria ytan mellan kvarteren har föreslagits två vatten- och skräpplatser. I kvarteren eller mellan dessa i anslutning till vägarna anordnas sittplatser genom utplacering av enkla fasta bänkar.

Utvidgningen som är tänkt att utföras i etapper skall i den första omfatta kvarter 1,2,3 och 4, alt. 1,2,3 och 5. I senare alternativet skall kvarter 5 indelas för urngravar.

Nuvarande kyrkogård som efter hand helt skall renoveras beröres i samband med utvidgningen av vissa arbeten. Dessa gäller i första hand hägnaderna och området i anslutning till infartsvägen.

I gränsen mot söder utbytes nuvarande gränshäck mot stenmur av typ som beskrivits för utvidgningsområdet. Utanför muren planteras en rad träd, lönn, som mot väster övergår i en fri trädgrupp med inslag av björk och med anslutning till övrig vegetation. I samband med dessa arbeten iordningsställes en parkeringsplats på ängsmarken utanför muren. I östra gränsen befintlig låg stödmur justeras och förstärkes samt anslutes till den södra muren. På murkrönet planteras måbärbuskar. Norra gränsen planteras och förses med nätstängsel i enlighet med vad som föreskrivits för utvidgningsområdet.

Utmed huvudvägen föreslagna breda häckar fortsättes framför kyrkan där de avslutas genom att vinklas in mot denna. Därigenom åstadkommes bl. a. en avgränsning av bårhuset som genom sin placering och funktion önskas mer sidoordnat.

Häckarna utgör dessutom en förstärkning av entréplanens form. Större delen av planen skall vara gräsbesädd och hårdgjord med naturstensplattor. Renoveringen av västra gravfältet skall efter hand utföras på sådant sätt att mellan de mycket oregelbundet placerade gravvårdarna planteras måbärbuskar som klippes till en något över en halv meter hög bred häck eller matta. I det slutliga renoveringsskedet avlägsnas gravramarna och ovidkommande stenbeklädnader varefter såväl vägar som gravar mellan måbärshäckarna planeras och besås med gräs. Östra gravfältet kompletteras i anslutning till vägen mot kyrkan av en måbärshäck av samma form som för västra gravfältet. Området närmast kyrkan justeras så att de stora grusytorna elimineras. Den norra vägen beläggs med naturstensplattor och utmed södra väggen utföres vissa planteringar som ansluter i form till huvudvägens begränsningshäckar.

Örebro den 15 dec. 1965.

Kurt o Trudi Gustafsson
Trädgårdsarkitekter FST

Gravvårdar markerade med röd kulör är kulturhistoriskt viktiga för kvarterets karaktär och bör om möjligt återanvändas med bevarad dekor och bearbetning.

